

DAVID CUARESMA MORALES
ENRIQUE GARCÍA GUTIÉRREZ

1. INTRODUCCIÓ

La motivació inicial de l'Estudi preparatori d'una investigació empírica del fenomen de la violència escolar a Catalunya va partir de la idea de generar unes bases de coneixement tant de caràcter qualitatiu com quantitatiu sobre el fenomen de la violència escolar a Catalunya, partint de les conclusions obtingudes en L'Estudi exploratori sobre la informació relativa a la violència escolar a Catalunya (1996-1998).¹ Per tant el que havia de quedar clar des d'un principi era que la nostra tasca era només la primera pedra d'una futura investigació molt més ambiciosa en els objectius, determinar l'abast d'aquesta problemàtica en l'àmbit territorial de Catalunya, i en els mitjans tant humans com econòmics que exigiria una investigació d'aquesta magnitud, i que com a requisit primordial caldria una aproximació al fenomen estudiat des de la perspectiva dels professionals i d'altres actors socials que tinguessin relació amb el fenomen estudiat.

La investigació es va dividir en tres grans apartats bàsics, en primer lloc es va fer una ressenya d'investigacions realitzades a l'entorn europeu sobre la mateixa temàtica, també es va elaborar una base de dades amb informació relativa al sistema educatiu i a l'àmbit socioeconòmic a Catalunya i, a l'últim, es va constituir un grup de discussió integrat per diversos professionals, tots ells especialistes en diverses matèries relacionades amb el sistema educatiu i la violència. Els analitzarem més detingudament a continuació.

1. RODRÍGUEZ BASANTA, A. *Estudi exploratori sobre la informació relativa a la violència escolar a Catalunya (1996-1998)*. Escola de Policia de Catalunya, 1998.

2. BASES DE DADES

La finalitat última de la confecció de les bases de dades és elaborar un Mapa escolar de Catalunya. Aquest mapa havia de cobrir una necessitat que havíem detectat en el sistema institucional català, tant en l'àmbit educatiu com fonamentalment de la seguretat i la prevenció, ja que per enfrontar-nos al fenomen de la violència escolar i, especialment, per a conèixer-ne la magnitud i, lògicament, elaborar polítiques de prevenció, fer estudis empírics i comptabilitzar quantitativament i qualitativament els fets ens sembla absolutament imprescindible aquest pas previ.

Es van seleccionar uns ítems determinats, ítems que d'altra banda no van ser considerats mai inamobibles o fixos, de la mateixa manera que tampoc no ho ha de ser el disseny de la pròpia base de dades. A continuació en farem una breu relació i anàlisi:

310

2.1 Selecció de les dades estrictament acadèmiques

- a) Alumnes d'educació infantil, primària i secundària.
- b) Professors d'educació secundària, infantil i primària.
- c) Centres en funció del tipus d'ensenyament impartit.
- d) Alumnes, professors i centres d'educació especial.
- e) Zones d'ensenyament (les establides pel Departament d'Ensenyament).

Totes aquestes dades es van reflectir de forma numèrica i es van acompanyar d'una relació nominal completa dels centres, amb un total de 3.883 fitxes.

2.2 Selecció de dades socioeconòmiques, policials i judicials

El segon grup de dades va ser d'elaboració més complexa ja que es va pretendre comptar amb un grup de dades suficientment àmplia com per fer possible una primera aproximació al territori català, desglossant les dades per províncies i comarques. Hem de fer constar que segons el nostre parer les dades haurien d'arribar a l'àmbit local però les limitacions pròpies de l'estudi ho van impedir. Els ítems seleccionats van ser els següents:

- a) Nombre d'habitants. Aquesta informació és de gran rellevància ja que qualsevol estudi de caràcter quantitatiu haurà de tenir-la en compte. Per un altre costat el nombre d'habitants haurà d'indicar-nos si el nombre d'actors de l'educació, és a dir, alumnes, professors i centres, són proporcionalment els adequats o raonables.
- b) Edat mitjana de la població. Una població massa envellida, de la mateixa manera que una altra massa jove, són elements criminògens de gran importància segons la major part dels autors. Des del punt de vista educatiu podem dir que la relació del nen amb els seus coetanis és fonamental per al seu desenvolupament psíquic i formatiu.
- c) Taxa d'escolaritat als setze, als disset i taxa bruta d'escolaritat. Aquestes dades ens proporcionen la possibilitat d'inferir la continuïtat en l'escolaritat-

zació dels nens i nenes. També serviran per marcar l'àmbit de l'estudi i la inclusió d'aquests en un sentit estricte, encara que no és del tot cert ja que hem de considerar la importància i la incidència de col·lectius no escolaritzats en la conflictivitat escolar. Finalment també ens permetran conèixer el nivell educatiu de la població, això és important des del punt de vista educatiu pel factor afavoridor que té la integració escolar de l'alumne. En un altre sentit podem dir que la menor formació acadèmica pot ser considerada un factor criminògen.

- d) Percentatge d'habitants nascuts fora de Catalunya (nascuts a la resta de l'Estat i nascuts fora de l'Estat). Amb aquestes dades es podrà establir el nombre de persones provinents d'altres regions d'Espanya, així com les provinents de l'estranger. Les dificultats d'integració educativa no són l'única motivació d'haver seleccionat aquests ítems, la importància des del punt de vista criminològic és indubtable.
- e) Rendiments totals per declarant d'IRPF, taxa d'atur i habitatges iniciats per mil habitants. Aquestes tres categories pretenen donar una visió de conjunt, aproximativa, respecte de la realitat econòmica de les zones estudiades.
- f) Partits judicials i presència policial. La rellevància d'ambdues dades és evident; només cal fer una precisió: les dades sobre la presència policial només fan referència a la presència en els municipis de cossos de policia local i del Cos de Mossos d'Esquadra (les dades relatives a la Guàrdia Civil i al Cos Nacional de Policia no hi estan incloses en no haver pogut aconseguir dades fiables).

311

Totes aquestes dades es van incloure en un programa informàtic amb què es podien entrecreuar les dades de forma convenient i en facilitava la consulta, associant també la consulta als mapes del territori i intentant d'aquesta forma donar inici a un veritable mapa de violència escolar de Catalunya.

3. RESSENYA D'INVESTIGACIONS

Metodològicament el fet de fer una aproximació al fenomen de la violència escolar utilitzant experiències portades a terme en d'altres països, ens va fer agafar la perspectiva que aquestes experiències foranes però properes a nosaltres podrien convertir-se en un instrument d'assaig perfecte que ens avancés el desenvolupament d'una problemàtica que al nostre país només havia començat i que encara no havia causat l'alarma social que estava generant a d'altres països del nostre entorn més immediat. Un fet que ens va sorprendre va ser l'aparició, en dates properes a la finalització d'aquest estudi, d'un informe sobre violència escolar realitzat per l'oficina del Defensor del Poble,² fet que va reforçar la idea que comença a haver-hi una preocupació i una problemàtica real.

2. El 25 de novembre de 1999 l'Illm. Sr. Fernando Álvarez de Miranda va presentar al Congrés dels Diputats el seu informe sobre violència escolar.

Aquesta va ser la nostra filosofia metodològica, aprendre de les experiències dels països on el problema havia arribat a una situació on la gravetat dels fets i la inseguretat generada per aquests comportaments en l'àmbit escolar havia obligat a les administracions a prendre mesures de diferents tipus per minvar el problema. L'accés a les iniciatives de la Comissió Europea i concretament del seu Directori General XXII dedicat a matèries d'educació, on hi ha un espai reservat a les iniciatives davant de la violència escolar a l'àmbit de la Comunitat Europea, va ser el començament de l'estudi de les investigacions portades a terme en d'altres països.

312

Cal destacar que la majoria de les investigacions que van ser objecte d'anàlisi tenien una voluntat en les seves conclusions de caire preventiu (a més a més de determinar l'abast de la problemàtica), aspecte que cal tenir ben present en el posterior desenvolupament de polítiques que treballessin aquest fenomen protagonitzat per menors, molt sensibles a accions de caràcter coercitiu, sobretot si tenim en compte que es tracta de l'entorn escolar.

Durant l'anàlisi de les investigacions del nostre entorn vam intentar classificar-les en funció dels seus objectius, les metodologies emprades, els temes concrets que van tractar i finalment per països.

Val a dir que la col·laboració de professionals de l'estudi d'aquest fenomen, com ara el senyor Jaume del Campo, del Departament de Mètodes d'Investigació i Diagnòstic en Educació de la Universitat de Barcelona, director d'un macroestudi a les Illes Balears, així com el suport de les noves tecnologies com Internet per accedir a aquest tipus d'informació de caire transnacional, van ser fonamentals per fer front a una investigació que partia d'uns mitjans modestos.

4. GRUP DE DISCUSSIÓ

Amb la intenció de crear un marc de referència per a afrontar amb seriositat la realitat de la violència escolar a Catalunya vàrem creure oportú convocar un grup de discussió que analitzés la situació actual des del punt de vista dels professionals directament implicats en el fenomen. Ens vam posar en contacte amb els professionals i les institucions que inicialment vam considerar més adequades i com a resultat d'això el grup es va configurar de la manera següent:

- Teresa Laplana, cap de la Unitat de Menors de la Policia de la Generalitat-Mossos d'Esquadra;
- Carles Martínez, responsable de l'Àrea d'Ensenyament del sindicat USTEC-STES;
- Àngel Alcaraz, cap del GRUME de Barcelona del Cos Nacional de Policia;
- Màrius Martínez, professor titular del Departament de Pedagogia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona;
- Carles Baeza, membre de la Junta Directiva de FAPAES;
- Laura Paradell, vicepresidenta de FAPAC;

- Albert Marín, director del Centre Educatiu «Els Til·lers»;
- Núria Villanueva, responsable d'ACDMA;
- Juan José Márquez, coordinador de la Fiscalia de Menors de Barcelona;
- Carmen Panchón, degana de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona.

La reunió es va fer el dissabte 30 d'octubre de 1999 a dos quarts d'onze del matí a l'Escola de Policia de Catalunya i va tenir una durada aproximada de dues hores. Va ser enregistrada en cintes de casset i posteriorment transcrita (la transcripció completa es troba a l'informe).

La sessió del grup de discussió va aportar noves perspectives a la investigació, ja que van sorgir idees i opinions diverses de les quals cal destacar les que a continuació es detallen:

313

- a) En primer lloc cal definir què és violència escolar per tal d'eliminar visions subjectives que poden alterar la idea general. En aquest sentit cal fer esment de la visió de les accions violentes que es va fer a la reunió com a respostes a un estímul previ.
- b) El fenomen de la violència escolar realment hi és però no arriba a ser un problema tan greu com als països del nostre entorn més immediat. No obstant això, per tal d'evitar que aquest fenomen sigui un veritable problema haurem de prendre les mesures adients.
- c) La implantació de la LOGSE va significar un augment de la conflictivitat a l'escola perquè hi va introduir un grup de nens que fins llavors quedaven fora de l'àmbit educatiu.
- d) La *xifra negra* relativa als delictes a les escoles és més gran que la que es registra a la delinqüència en general i l'escola es configura com un espai d'impunitat molt important.
- e) La millor estratègia per afrontar el fenomen és el treball en xarxa de tots els agents implicats i l'assignació d'un responsable de cas que faci el seguiment de cada nen conflictiu, juntament amb una distribució per zones a fi de dur a terme projectes d'intervenció concrets i particularitzats.
- f) És important que l'individu es senti normalitzat dintre del seu entorn.
- g) Cal elaborar un mapa escolar de Catalunya en el qual es reflecteixin els fets de violència escolar.
- h) Els fets, negatius i positius, de l'escola són un reflex del que succeeix a la societat i les situacions de violència escolar són el resultat d'un cert clima d'anomia, de conflicte i de desestructuració social.
- i) Cal apropar més la policia al sistema educatiu i, en concret, als nens per tal que hi hagi més bona comunicació.

5. CONCLUSIONS

314

Respecte a l'abast conceptual de l'expressió violència escolar val a dir que Olweus³ va fer una definició considerada ja clàssica del maltractament entre iguals que, ja que aquest és el fet més usual de violència escolar segons els diversos estudis, ens pot servir de referent i punt de partida. Aquesta definició diu el següent: «La victimització o maltractament per abús entre iguals és una conducta de persecució física i/o psicològica que fa l'alumne o alumna contra un altre, al qual escull com a víctima de repetits atacs. Aquesta acció, negativa i intencionada, situa les víctimes en posicions de les quals difícilment poden sortir pels seus mateixos mitjans. La continuïtat d'aquestes relacions provoca en les víctimes efectes clarament negatius: descens a la seva autoestima, estats d'ansietat i, fins i tot, quadres depressius, cosa que dificulta la seva integració en el medi escolar i el desenvolupament normal dels aprenentatges». Algú podria dir que aquesta és una violència de baix nivell però és precisament aquesta la que ens interessa més, sense oblidar aquella altra més greu però significativament menor des del punt de vista quantitatiu.

Un sistema d'intervenció en els conflictes basat en la mediació seria un bon mètode per donar resposta a les problemàtiques derivades d'aquestes conductes, utilitzant la policia com a element de referència que representés simbòlicament l'autoritat i al mateix temps servís per prevenir en la mesura del possible aquests fets.

És una necessitat ineludible fer un mapa de conflictivitat a les escoles catalanes per tal de situar el fenomen amb una mesura justa, i també poder establir els criteris d'assignació de recursos materials i humans (confiem que les dades i els criteris per seleccionar-les que hem aportat en aquest treball serveixin per finalitzar la tasca).

Pel que fa a l'augment de la conflictivitat podem dir que diversos estudis recents han confirmat que no hi ha un augment significatiu, en alguns casos ni tan sols apreciable. La xifra sembla ser estable per als països del nostre entorn tot i que hem de dir que l'escassa tradició d'aquest tipus d'estudi no ens permet donar dades clares i fer afirmacions excessivament categòriques; de la mateixa manera, a Catalunya no disposem de prou dades per a fer una valoració tot i que sembla coherent pensar que la tendència no variarà substancialment respecte a les dels països del nostre entorn.

La idea de les xarxes integrades i l'assignació d'un tutor o responsable del cas són sistemes perfectament compatibles i que serviren per donar una resposta més efectiva. Utilitzant una vegada més allò que es va dir a la reunió del grup de discussió i valorant les polítiques d'intervenció analitzades al recull d'investigacions, volem pronunciar-nos per la generalització de les xarxes integrades de col·laboració per treballar no només en l'àmbit educatiu sinó en tot l'àmbit de la

3. OLWEUS, D. *Conductas de acoso y amenaza entre escolares*. Madrid: Morata, 1998.

infància i la joventut, especialment aquelles àrees relatives a la seva seguretat, entesa aquesta de la forma més àmplia possible. Mitjançant el treball en xarxa es pot tenir una visió global i a la vegada unitària de la qüestió a tractar i, precisament, perquè està relacionada amb un menor, encara és més important l'efectivitat de la tasca a realitzar.

Com a element cohesionador de moltes d'aquestes valoracions i interpretacions del que hauria de ser l'afrontament de la violència escolar al nostre país podem parlar de la policia. La tasca assistencial de la policia, cada dia més important, i el seu caràcter d'organització complexa al servei del ciutadà la fa una institució fàcilment adaptable als models de xarxa integrada.⁴ També podem pensar, tal com fa un dels assistents al grup de discussió, en la policia com a encarregada de la tutorització dels individus problemàtics; no obstant això, aquesta figura pot ser excessivament repressiva a ulls del menor i del seu entorn, això implica també la necessitat de posar en marxa polítiques d'apropament de la realitat policial actual als ciutadans i, en concret, a les escoles com a mitjà d'arribar de forma efectiva als menors per mirar de trobar aquest coneixement mutu tan necessari. No només seria favorable per als nens aquest apropament, sinó també per als professionals de les escoles, ja que moltes vegades no saben on han d'anar, a qui han de recórrer i com ho han de fer: una iniciativa en aquest sentit de la policia seria profitosa.

4. En els apartats de ressenya d'investigacions i del grup de discussió hi ha diverses referències a aquesta possibilitat però potser l'exemple més clar el trobem en el model holandès. A Holanda la policia és un dels elements integrants del sistema de prevenció, alarma i tractament dels casos de violència escolar. Aquest sistema s'estructura, a grans trets, de la manera següent:

- Quatre són els elements bàsics: l'escola, el metge de l'escola, l'assistent social i la policia.
- Aquests quatre membres disposen d'un sistema informàtic de comunicació de fets significatius prèviament fixats. Aquest sistema informàtic es comunica directament amb una central receptora però no entre ells.
- La central receptora va rebent la informació, l'analitza i la processa. En el moment en què tres o més advertències o alarmes referents a un mateix subjecte han sigut rebudes el sistema es posa en funcionament adoptant les mesures més adequades per a cada cas. Aquest sistema depèn del Ministeri de Justícia.